

tidsskrift.dk

Sven Estridsøn og Biskop Vilhelm.

Historisk Tidsskrift, Bind 6. række, 3 (1891)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_6rk_0003-PDF/hto_6rk_0003_81257.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=81257>

pdf genereret den : 28/5-2008

Sven Estridsøn og Biskop Vilhelm.

Sagnstudier

af

Kr. Erslev.

Enhver Dansk kender Fortællingen om det trofaste Venskab, der knyttede Sven Estridsøn til Roskildebispen Vilhelm, og veed, hvorledes dette Venskab stod sin Prøve, da Kongen havde ladet nogle af sine Hirdmænd dræbe i den hellige Kirke, og Biskoppen saa modigt standsede Kongen ved Kirkedøren og ved at bandsætte ham førte ham til Anger og Bod. Genfortalt hundrede og atter hundrede Gange, besunget af Digterne, afbildet af Kunstnere er Scenen blevet uforglemmelig.

En Fortælling af denne Natur kommer let til at staa som noget ophøjet, overfor hvilket Kritiken er tavs; Historieforskeren vil med en vis sky Ærefrygt se paa et saadant Minde, der har rørt Hjerterne Slægt efter Slægt, og vil næsten være bange for at nærme sig det, vil frygte, at det skal svinde bort, naar han her sætter sit methodiske Granskerarbejde ind. Men kommer Tvivlen blot een Gang til Orde, saa kan den ikke mere trænges tilbage; saa maa Spøgsmaalet tages op til fuld Drøftelse, hvad saa Udslaget af denne maatte blive. Netop saaledes er det nylig gaaet med Fortællingen om Kong Sven

og Biskop Vilhelm. I et i Aar fremkommet Skrift af Hans Olrik har denne Forfatter, vistnok for første Gang, peget paa, at den navnkundige Skildring dog maaske ikke indeholder paalidelig Overlevering. „Da Optrinnet“, hedder det her¹⁾, „først omtales af Sakse og har noget legendeagtigt ved sig, kunde man paa Forhaand nære Mistanke til Fortællingen.“ Olrik skynder sig dog at bøje af; i korte Antydninger siger han, hvad der kan tale for i Optrinnet alligevel at se en „historisk Kendsgerning“; men dette Forsvar er altfor lidet indgaaende til, at det kan berolige nogen, naar først Tvivlen er vakt.

Her skal Spørgsmaalet da tages op til en saa fyldig og alsidig Prøvelse, som jeg evner at give.

Vi har allerede af Olriks Udtalelse faaet at vide, at Optrinnet mellem Kongen og Biskoppen først fortælles af Saxo, der skrev sin Krønike over hundrede Aar efter Sven Estridsøns Død. Det Spørgsmaal, vi først maa berøre, er da, hvad Værd der i det hele kan tillægges Saxo som Kilde for Sven Estridsøns Tid, hvor paalidelig den Overlevering er, som han her har øst af.

Meningerne om Saxos Troværdighed har i Tidens Løb ændret sig meget; taget i store Træk kan man vel sige, at Opfattelsen efterhaanden har gennemløbet tre Hovedstadier. Det første er det ældre naive Standpunkt, der i Saxo ser en omtrent lige paalidelig Kilde, hvad enten han fortæller om sin Samtids Bedrifter eller han taler om Danmarks ældste Konger i den fjerne

¹⁾ Konge og Præstestand I, 201.

Oldtid. Det andet fremkommer, da man faar fat i Forskellen mellem en Sagntid og en historisk Tid; man anerkender saa paa den ene Side det haabløse i at finde den historiske Virkelighedskerne i den rige Skat af Folkesagn, som Saxo fortæller i den første Halvdel af sit Værk, men man tillægger ham endnu stor Avtoritet i den anden Halvdel, hvor Danmarks Historie fremstilles fra Kristendommens Indførelse. Det tredje Stadium indtræder, da man faar Øjet op for, at der indenfor den sidste lange Tid er den største Forskel paa Slutningen, hvor Saxo har sine Fortællinger fra Mænd, der selv har deltaget i Begivenhederne, og paa Begyndelsen, hvor han henter sine Meddelelser snart fra rene Folkesagn, snart fra enkelte Slægttraditioner, endelig fra litterære Kilder, omend vel oftest forplantede videre ved mundtlig Overlevering i gejstlige Krese. Snævrere og snævrere er saaledes det Omraade blevet, hvor man betragter Saxo som et Førsterangsvidne, og for det tiende og ellefte Aarhundrede vil nu ingen mere være i Tvivl om, at disse Tiders Historie i første Linie maa bygges paa de samtidige Kilders Oplysninger, medens Saxos ligesom ogsaa Sagaernes Fortællinger her maa prøves og vejes, før man tør tillægge dem historisk Paalidelighed.

Hvilken Værd har nu Saxo særligt som Vidne overfor Sven Estridsøns Historie? Svaret kan bedst gives ved et hurtigt Blik paa, hvad han overhovedet veed at fortælle om denne Konge; det er alt i alt saa lidt, at Opregningen ikke bliver lang. Saxo kender noget til Kong Svens Ungdom og til hans Stridigheder med Magnus den gode om Magten i Danmark; af den mangeaarige Krig med Harald Haardraade omtaler han kun to Slag, hvoraf Kampen ved Djursaa berøres med et Par

Ord, medens der fortælles bredt om de store Bedrifter, som Skjalm Hvides Styrismand Aslak udførte ved Viskaa. Fremdeles har Saxo lidt om Svens Familieforbindelser og mange Sønner; han kender nogle af de Biskopper, der i Svens Tid virkede i Østdanmark, fortæller den morsomme Anekdote om Sven Nordbagge, som man fik til at tale om „Guds Æsel“, idet man slettede *fa* i Ordene *famulus dei*. Endelig slutter han med at skildre Optrinnet i Roskilde Domkirke mellem Sven og Vilhelm og med Fortællingen om, hvorledes Sven døde og fulgtes i Graven af den trofaste Biskop.

Denne lille Opregning viser allerede klart, at hvad Saxo fortæller om Sven, det stammer ikke fra en fyldig og udtømmende Tradition, hvoraf Forfatteren har udvalgt det vigtigste og videværdigste; det er tilfældige, spredte Træk, som fortælles, og Saxo har maattet ansænde sin rhetoriske Bredde til det yderste for at faa disse Smaatræk til at tage sig nogenlunde ud. For en stor Del er det let at se, hvad der har været Kilden til de enkelte Fortællinger. Om Aslaks Bedrifter behøvede Saxo ikke at oplyse, at han har dem fra Absalons egen Mund; ingen kunde være i Tvivl om, at der her foreligger en af disse Hvideslægtens Overleveringer, der i den følgende Tid vokser op til at blive Hovedkilden til Saxos Rigdom. Hvad der fortælles om Svens Biskopper, er en kirkelig Tradition, der aabenbart har sit Udgangspunkt i, hvad Adam af Bremen har optegnet; den humoristiske Anekdote om Sven Norbagge, der ogsaa fortælles om Biskop Meinwerk af Paderborn, som levede et halvt Aarhundrede før, tør vel karakteriseres som en Klerkemorsomhed, der har hjemme allevegne og intetsteds. Den smukke Skildring af, hvorledes den trofaste

Roskildebiskop følger sin Konge i Graven, har man været ret enig om at føre tilbage til en Folkesang¹⁾, der saa vistnok ogsaa har givet Saxo den umiddelbart foranstillede Fortælling om Svens Udaad og dens Udsoning; der kunde dog maaske snarere være Grund til ogsaa at lade disse Træk fremgaa af den kirkelige Overlevering, men ganske vist har denne ikke her som ellers haft sin første Grund i Adams Skrift og er da for saa vidt af en mere folkelig Karakter.

Biskop Vilhelm spiller imidlertid i den egentlige kirkelige Tradition, saaledes som Saxo har optegnet den, en saa fremragende Rolle, at det vil være lærerigt og oplysende først at se lidt nærmere paa denne; vi er her i Stand til skarpt at betegne de Omdannelser, som Adams Meddelelser har undergaaet i Danmark. Adam af Bremen omtaler, at efter Biskop Avocos Død blev Skaane udskilt fra Sjællands Stift og her oprettet to Bispedømmer, Dalby og Lund, hvoraf det første dog snart blev lagt ind under det sidste; han oplyser os om Navnene paa de tre nye Biskopper, der udnævntes ved denne Lejlighed, og hvad han siger, stadfæstes af andre Kilder. Saxo har nu i Grundtrækkene det samme; dog er der flere Afvigelser, der imidlertid er lige saa mange Urigtigheder. Han lader Avoco dø „i Begyndelsen“ af Svens Regering, skønt hans Død først indtraf i 1060; han forbytter de to skaanske Biskopper, idet han lader Henrik komme til Dalby og Eginio til Lund i Stedet for omvendt. Ogsaa Vilhelm af Roskilde er blevet ramt af

¹⁾ Saaledes Helveg. Den danske Kirkes Historie til Reformationen I. 182; Ræder, Danmark under Svend Estridsen og hans Sønner S. 91; A. D. Jørgensen. Den nordiske Kirkes Grundlæggelse S. 741.

disse Ændringer. Saxo lader ham være engelsk af Fødsel og fortæller, at han havde været Skriver og Præst hos Knud den store; hans Navn er dog ikke angelsachsisk, og Adam siger ogsaa udtrykkeligt, at Vilhelm var een af Bremerærkebiskoppen Adalberts Klerke, da han blev indviet til Biskop. Saxos første Angivelse om Vilhelm er da utvivlsomt urigtig, og den anden om hans Forhold til Kong Knud, der saa naturligt maatte fremkomme, naar man tænkte sig ham som Englænder, kan da heller ikke fastholdes; for at redde den maatte man lade Vilhelm faa den krogede Livsbane, at han først blev født i Tyskland, saa drog til Danmark og opnaaede en begunstiget Stilling i Knud den stores Omgivelser, derefter atter vendte tilbage til Tyskland og blev Kannik i Bremen, sluttelig igen kom til Danmark, — og den Art Usandsynligheder skal man virkelig ikke opstille, fordi vi hos Saxo blandt lutter urigtige Efterretninger finder een eneste, der ikke ligefrem er umulig¹⁾.

¹⁾ Bægge Saxos Meddelelser forkastes derfor ogsaa af A. D. Jørgensen (anf. Skr. S. 653, Tillæg S. 91) ligesom senere af Steenstrup (Normannerne III, 339 f.). Hans Olrik er derimod tilbøjelig til at tro, at Vilhelm virkelig har været Præst hos Knud den store; „det kan være en Fejltagelse, men det behøver ikke at være Tilfældet“ (S. 264 Anm.). Naturligvis ligger Sagen indenfor Mulighedens Grænse; men kildekritisk er Saxos Efterretning lidet troværdig, realiter er Forholdet højest usandsynligt. Til hvad der desangaaende er sagt ovenfor, kan endnu føjes, at Roskilde-kroniken (SRD. I, 378) karakteriserer Biskop Vilhelm som en Mand med ganske usædvanlige Legemskræfter, derved i Stand til at overvinde de mægtigste Modstandere. Man faar Indtryk af en ren Viking (Ræder S. 91), og saa skulde denne Mand allerede en Menneskealder før have været i en høj Stilling hos Kong Knud!

Saxo kender ogsaa Kong Svens Ægteskab med hans svenske Frænke, der vakte saa skarp Modstand hos Ærkebiskop Adalbert, og hvor Pavens Indskriden tilsidst førte til, at Sven skiltes fra sin Hustru. Atter her har Adam af Bremens Oplysninger dannet Udgangspunktet for den danske Overlevering, men denne har lavet ikke saa lidt om paa Sagen, og ved den Lejlighed har ogsaa Biskop Vilhelm faaet en Plads her. Omdannelsen er helt igjennem præget af en vis dansk Patriotisme, der dog har faaet meget forskellige Udslag. Efter Adam blev Kong Sven saa vred over Ærkebispens ukaldede Indblanding, at han truede med at ødelægge Hamburg Stift i Bund og Grund, hvad der dog ikke skræmmede den kraftige Prælat; efter Saxo havde denne Trusel derimod den Virkning, at Ærkesædet flyttedes fra Hamburg til Bremen, noget, der jo rigtignok var sket et Par Hundredaar før. Den af Kirken lovpriste Sven stilles i et noget mildere Lys end Virkeligheden tillader; han bliver efter Saxo tilsidst ked af sit vilde Frilleliv og indgaar da Ægteskab, medens Adam derimod rigtigt lader Ægteskabet være det første og Frillelivet noget, der varer hele Svens Liv igennem. At Giftermaalet med Gunhild — Saxo kalder hende Gutha — var kanonisk aldeles forkasteligt, kunde dog ikke skjules; her var det umuligt at redde Kongen, men saa søgte man i det mindste at vise, at det var den danske Gejstlighed, der ved sin Modstand havde formaaet Kongen til at skille sig ved sin Dronning. Det bliver da hos Saxo Bisperne Eginog og Vilhelm, der først formaner Kongen og siden indanker Sagen for Ærkebispens; det bliver Vilhelm, der baade bekæmper Svens Hævntanker mod Adalbert og siden faar Kongen til at bøje sig for Religionens Bud.

Dette er nu ikke blot i fuldkommen Strid med Adams Fremstilling, men det strander ogsaa paa Tidsregningens Skær; thi det er jo sikkert nok, at hverken Egino eller Vilhelm endnu var Biskopper, da hele denne Strid foregik i Svens allerførste Tid, ja, de var vel da endnu slet ikke i Danmark. I Virkeligheden var den danske Gejstlighed paa denne Tid saa afhængig af Kongen, at dette udelukker enhver Tanke om, at der herfra skulde være kommet en højlydt Opposition mod Kongens Giftermaal, og der fandtes heller ikke blandt Bisperne i Svens tidligere Tid en eneste Personlighed, som kunde have aandelig Myndighed til at træde op i en Sag, hvor endog Ærkebispens Indskriden vakte Kongens største Vrede; heller ikke høres der noget om Modstand senere, da Sven ægtede Ellisif, atter en nær Frænke, et Giftermaal, der overhovedet ikke kendes af den danske Overlevering. At man derimod i en senere Tid, hvor den kirkelige Ægteskabslovgivning var trængt ind i alles Bevidsthed, maatte finde det højst underligt, at der slet ikke forlød noget om Modstand fra den danske Præstestand mod Svens Blodskam, det er let at forstaa, og deraf fødtes saa hele denne Rolle, som de danske Bisper har faaet i Saxos Fortælling, medens den fremmede Ærkebiskop blev sat hen i anden Række og Pavens Optræden helt blev udeladt¹⁾.

¹⁾ Olrik, der naturligvis erklærer det for urigtigt, at Saxo lader de to Biskopper optræde i Ægteskabssagen, mener dog, at Fortællingen „rummer den sikkert paalidelige Overlevering, at den danske Præstestand først har nedlagt Indsigelse mod Svens Frændeægteskab“. Det er nu overhovedet yderst misligt at finde en saadan historisk Kerne i et i sin ydre Skikkelse ubetinget urigtigt Sagn; det er den Methode, der i den ældre Kritiks Dage førte til at skaffe Danmark en tilsyneladende

I alt, hvad Saxo efter kirkelig Tradition fortæller om Sven Estridsøn og hans Biskopper, er der da en Kerne, som er taget fra Adam af Bremen, og saa Tilføjelser og Forandringer, der har deres Hjem i Danmark; Adams Efterretninger er rigtige nok. de danske Tillæg er derimod alle urigtige, rene Opdigtelser, til Dels af en umiskendelig tendensiøs Natur, omend Tendensen er uskyldig og naiv. Med særlig Forkærlighed har denne Tradition syslet med Biskop Vilhelm, men alt, hvad den har om denne Mand, maa forkastes, hans engelske Fødsel, hans Forhold til Knud den store, hans Optræden imod Svens Ægteskab. Hvis da den navnkundige Fortælling om, hvorledes Sven begik Helligbrøde og Vilhelm tvang ham til at gjøre Bod derfor, ogsaa hører med til denne kirkelige Overlevering, saa staar den her i en Sammenhæng, der maa vække den største Mistro.

Som ovenfor antydet har den kirkelige Tradition dog her i det mindste en noget anden Karakter, og muligt er det jo ogsaa, at Fortællingen egentlig har sin Rod i en Folkesang. Heller ikke denne Oprindelse gør den dog mere troværdig; thi i saa Fald kommer den til at staa i nærmeste Sammenhæng med den næsten lige saa navnkundige Skildring af Vilhelms Død umiddelbart efter Kongen. og denne staar jo i en uløselig Strid med de ældre Kilder. Baade Roskildekrøniken og Ælnoth viser, at Biskop Vilhelm er død før Kong Sven, at denne

sikker Historie tilbage til Kristi Fødsel og endnu længer, og det er ogsaa ganske i en tidligere Historiegranskings Aand at tale om denne Kerne som sikkert paalidelig, skønt Paalideligheden aldrig kan blive mere end en Gætning. Underligt er det, at netop Olrik har fremfort denne Gætning, da netop han i saa høj Grad har betonet den danske Præstestands udprægede Athængighed af Kongemagten.

selv har indsat hans Efterfølger i Roskilde, Sven Norbagge, og overfor disse Vidnesbyrd blev Saxos Fortælling om Vilhelms Død allerede af den ældre Tids Kritik modtaget med nogen Tvivl, medens alle nyere Granskere har været ganske enige om ubetinget at forkaste den, hvad der jo sikkert ogsaa er det eneste, der er at gøre. Med dette altsaa ganske uhistoriske Sagn staar imidlertid den forudgaaende Fortælling ikke blot i ydre Forbindelse; de hører jo aabenbart ogsaa i det indre nøje sammen; til Fortællingen om det store Sammenstød i Roskilde Domkirke, bevæget og dramatisk, slutter sig som den forsonende Eftertale den idylliske Skildring af de to Venner, der følges ad i Graven. Tilsammen udgør de to Fortællinger et Sagn af stor og gribende Skønhed, men naar Historikeren spørger om Sagnets historiske Troværdighed, saa maa han ikke blot forkaste det ene Led, hvis Urigtighed tilfældigvis kan oplyses af kronologiske Grunde, men han tør heller ikke udgive det andet Led for mere end det er, et Sagn, som efter den Sammenhæng, hvori det findes, snarere maa formodes at være Digting end Virkelighed.

Staar det saaledes meget ilde til med Fortællingens egen Troværdighed, saa faar det stor Vægt, at alle andre Kilder ikke kender noget til en saadan Begivenhed; Saxo staar her ganske ene, alle andre er tavse. Ganske vist maa et *argumentum e silentio* anvendes med stor Forsigtighed; Tavsheden kan jo have andre Grunde end den, at Begivenheden slet ikke er foregaaet, og som saadanne Grunde anfører Bernheim¹⁾, at Begivenheden kan være forblevet ukendt for andre Forfattere end

¹⁾ Lehrbuch der historischen Methode S. 371.

netop den ene, der fortæller den, fremdeles at de andre ikke har anset Begivenheden for saa vigtig, at de har anset den for værd at fortælle, sluttelig at de andre har haft særlige Grunde til at fortie den. Imidlertid vil man dog se, at de her ret udtømmende anførte andre Muligheder netop i dette Tilfælde ikke forslaar til at forklare Tavsheden. Svens Udaad og hans Udsoning af den er Begivenheder, der er foregaaede for alles Øjne; Oprinnet er af den Art, at det maatte være i højeste Grad tiltrækkende for de kirkelige Forfattere, der har skrevet Datidens Historie, og endelig er det hele efter sin Udgang saa hæderligt baade for Kongen og for Bispen, at ingen uden netop en Fjende af Sven og Kirken kunde falde paa bevidst at fortie, hvad han vidste. Under saadanne Forhold bliver de andre Kilders Tavshed stærke, ja vel egentligt fuldt afgørende Beviser mod Sagnets historiske Virkelighed, saa meget mere som der her ikke er Tale om en enkelt Forfatter, men om tre nogenlunde samtidige Vidner, for ikke at nævne de senere, Sven Aggesøn og Islænderne. Adam af Bremen veed intet derom, og han stod jo dog i personlig Forbindelse med Sven og havde selv besøgt Danmark; kan man tænke sig, at han ikke skulde have hørt noget om dette Træk, mærkeligere end alt andet, hvad han meddeler om Sven? Den Roskildekannik, der skrev sin Danmarkskrønike hen ved Aar 1140, og som omtaler baade Sven og Vilhelm med største Sympathi, fortæller intet om denne Begivenhed, videværdigere end nogen, der knyttede sig til hans egen Kirke; han taler om den Helligbrøde, der blev begaaet i Kirken, da Ulf Jarl blev dræbt her, men han har intet Ord om, hvad der skete i Svens Tid, heller intet om denne Konges

Bodsgave til Domkirken. Og endelig Ælnoth, der i Indledningen til Knud den helliges Levned ogsaa har en ret fyldig Karakteristik af Faderen, heller ikke han har et Ord til overs for en Begivenhed, der vilde kaste en saa stærk Glans over Helgenkongens Fader. Det vilde være vanskeligt at forklare sig een af disse Forfatteres Tavshed¹⁾; at de alle tier, det kan kun forklares paa een Maade, at de ikke har vidst noget om Begivenheden, men dette bliver efter Forholdene enstydigt med, at denne slet ikke er foregaaet.

Til det samme Udslag føres man ved at prøve Rigtigheden af Saxos Fortælling paa det eneste Punkt, hvor vi umiddelbart kan kontrollere den. Det store Sammenstød mellem Kongen og Bispen ender jo med, at Sven i Bod for sin Brøde skænker Roskilde Kirke et halvt Herred; det er et Yderpunkt, men med god Grund har Olrik nylig fremhævet, hvor meget det har maattet støtte Overleveringen, at denne har været „knyttet til Mindet om Svens store Gave til Trefoldighedskirken“. Dette er rigtigt set, men Forfatteren har ikke forfulgt sin Tanke videre; ellers vilde han have indset, at denne Gave, der skal støtte Overleveringens Paalidelighed, i Virkeligheden bliver et Hovedargument imod den.

Sagen er nemlig den, at der ellers intetsomhelst vides om en saadan storartet Gave fra Kong Sven; den omtales særligt ikke af de to Kilder, der berører hans

¹⁾ Adam af Bremens Tavshed kunde vel forklares derved, at Begivenheden ikke var indtruffet endnu, da han forfattede sit Arbejde; han omtaler jo ikke Sven Estridsøns Død og har da vel nok sluttet sit Arbejde, mens denne endnu levede. Men hvor utroligt bliver det ikke, at Sven da maatte have begaaet sin ubesindige Daad i de allersidste af sine Leveaar, mens han var gammel og svag.

Forhold til Domkirken og umuligt kunde have undgaaet at nævne den, hvis den havde existeret. Roskildekroniken og Domkirkens Mindebog. Derimod nævner begge disse Kilder en fyrstelig Gave i Jordegods, som Roskilde Kirke har modtaget i Biskop Vilhelms Tid, og til den er Sven knyttet paa en saa ejendommelig Maade, at det bliver let forstaaeligt, at Overleveringen kunde misforstaa Forholdet og gøre ham til selve Giveren: dertil kommer jeg straks tilbage. Og det halve Herred, som Saxo taler om og nævner som Sokkelunds Herred¹⁾, det har hverken han eller nogen anden dansk Konge skænket til Roskilde Kirke. Denne havde vel i Saxos Tid store Ejendomme i dette Herred, men dem havde Kirken faaet sammen med Københavns Slot af Absalon, og hans Gave siges netop at omfatte det halve Herred²⁾, hvad der stemmer godt nok med de enkelte Besiddelser, der opregnes. Og den anden Halvdel af Sokkelunds Herred, den har Roskilde Domkirke aldrig ejet, ikke i det fjortende Aarhunde, da der blev affattet en stor Jordebog over Bispestolens Gods, ikke i Valdemar Sejrs Tid, hvor Krongodslisten i „Valdemars Jordebog“ viser, at Kongen her havde Lyngby med betydeligt Tilliggende. Vil man da ikke gætte paa uomtalte og usandsynlige Mageskifter mellem Kronen og Kirken, foregaaede i Tiden mellem Sven og Valdemar, maa det ogsaa af den Grund

¹⁾ Saxos *Stefnica provincia*, som man tidligere tolkede som Stævn Herred, har først Langebek forstaaet som Sokkelunds Herred, i Valdemars Jordebog kaldet *Stofneshæret*, og hertil har næsten alle nyere sluttet sig, vistnok med god Grund. Efter Roskilde Bispestols Jordebog fra o. 1370 ejede Kirken da ogsaa langt fra Halvdelen af Stævn Herred.

²⁾ Københavns Diplomat. I. 64: *villam Kopmannabafu et medietatem provincie, in qua villa predicta consistit.*

staa fast, at den Gave, som Saxo tillægger Kongen, aldrig har existeret ¹⁾).

Fortællingen om Sven og Vilhelm fremtræder saaledes først hos en meget yngre Forfatter og i den nøjeste Forbindelse med bevislige Tildigtninger og uhistoriske Sagn; den indeholder et Punkt, hvis Urigtighed kan godtgøres, og den omtales ikke af Kilder, hvis Tavshed derom synes ganske uforklarlig. Historikeren er under saadanne Forhold fuldt berettiget til at erklære, at denne Fortælling kun er Digt, ikke Virkelighed, og han bør gøre det, saa meget mere som det i dette Tilfælde kan lykkes at fremdrage alle de Momenter, der har ført til Sagn-dannelsen. I et Omfang, som det sjældent er beskaaret Granskeren, kan her paapeges baade de ydre Begivenheder, der er benyttede i Sagnet, og de Motiver, der har ledet til at bruge dem.

¹⁾ Underligt er det ganske vist, at Saxo altsaa ikke synes at være inde i alle Enkeltheder ved den storartede Gave, som Absalon skænkede Roskilde Bispestol, vistnok i Knud den sjettes første Aar; han omtaler vel ikke denne Gave i sit Værk, men efter hans nøje Forhold til Absalon maatte man dog tro, at han nøje kjendte det rette Forhold herved. Imidlertid er det min Opfattelse, som det her ikke er Stedet nærmere at udvikle, at Saxos Forfatterskab falder noget senere, end man ellers har tænkt sig; Paludan-Müllers Mening, at Saxo beretter som Øjenvidne om Begivenheder endog tidligt i Valdemar den stores Tid, anser jeg for ganske urigtig, og jeg tror, at Udarbejdelsen af Værket for en stor Del først er foregaaet efter Absalons Død. Er det Tilfældet, kan man dog noget bedre forstaa, at Sokkelunds Herred er kommet ind i Sven Estridsøns Historie, fordi Bispestolen senere havde Gods her. Den Tradition, at Saxo var Provst i Roskilde, for hvilken Paludan-Müller i sin Tid opkastede sig til Forsvarer, bliver det derimod unægtelig vanskeligt at fastholde; men det er der da ogsaa i sig selv ringe Grund til.

Den Optreden, der i Sagnet tillægges Kong Sven og Biskop Vilhelm, har bestemte Forbilleder i, hvad der er hændet andensteds, omend paa Steder, der ligger hinanden fjernt og med Aarhundreder imellem. Fyrsten, der har begaaet en Ugering og som af en kraftig Prælat tvinges til Bod, hvo mindes ikke straks herved Kejser Theodosius og Milanos myndige Biskop, Ambrosius. Om hvorledes det nærmere gik til med disse to, derom veed vi ikke meget, og endnu vanskeligere vilde det være bestemt at paavise, i hvilken Skikkelse dette stolte Minde fra Oldkirken er kommet til den danske Kirkes Mænd i Valdemarernes Dage¹⁾; men Ligheden i den hele Situation, i Begivenhedens Grundtræk er umiskendelig. Slutningen er i bægge Tilfælde ganske ens; kun Begyndelsen er forskellig, hist det forfærdelige Blodbad i Thessalonika, her nogle Hirdmænds Drab under Ottesangen i Roskilde Kirke paa Danekongens Bud. Men for denne Begyndelse findes da ogsaa et langt nærmere liggende Forbillede. Lidt over en Menneskealder før havde Domkirken virkelig i den aarle Morgenstund været Skuepladsen for et Drab; Ulf Jarl var blevet fældet her paa Kong Knuds Bud, efterat han Aftenen i Forvejen havde fornærmet Kongen ved ufor-sigtige Ytringer, ganske som Sven efter Sagnet blev ført

¹⁾ Man vil dog sikkert have kendt ikke blot den korte Antydning i Augustin, *De civitate Dei* V, 26, men fremfor alt den fyldige Skildring, som Cassiodor giver i *Historia tripartita* IX, 30. — Professor, Dr. theol. Fr. Nielsen, hvem jeg takker for disse Henvisninger, meddeler mig ogsaa, at han allerede for rum Tid siden paa sine Forelæsninger har fremsat den Opfattelse, at Saxos Skildring af Sven og Vilhelm i sine Grundtræk netop er en Genspejling af Sammenstødet mellem Theodosius og Ambrosius.

til sin Udaad ved Ord, der var faldne ved Aftengildet i Kongssalen.

Fortællingen om Sven kunde da sikkert være fremgaaet af en Sammensmeltning af disse to virkelige Begivenheder, men vi kan komme meget videre end til denne Mulighed; vi kan klart se, hvorfor netop Knuds Misgjerning blev overført til Sven, og hvorfor den saa blev forsynet med denne Slutning fra Theodosius' Historie. Et nøjere Studium af den Fyrstegave, som Roskilde Domkirke modtog i Svens Tid, vil her lede os paa det rette Spor.

Denne Gave blev givet af Estrid, Kong Svens Moder, der levede meget længe, næsten lige saa længe som Sønnen. Roskildekanniken fortæller os derom i sin Krønike; i Biskop Vilhelms Tid, hedder det her¹⁾, skænkede Kong Svens Moder Estrid 50 Bol til Roskilde Kirke; hendes Søn gav sit Samtykke til Gaven, og Biskoppen stadfæstede den med Kirkens Segl. Som naturligt er, omnævnes denne storartede Gave ogsaa i Roskildekirkens Mindebog²⁾; vi hører her, at det af Estrid

¹⁾ SRD. I, 378: *Sub quo Willelmus episcopus Cujus temporibus mater regis Suenonis Estrid ecclesie Roskildensi L mansos, filio consentiente, contulit, quos prescriptus episcopus sigillo et privilegio ecclesie confirmavit.* — Denne Omtale af Kirkens Segl er for øvrigt af ikke ringe Interesse; den fører Brugen af Segl i den danske Kirke næsten et Aarhundrede længer tilbage, end Henry Petersen har ment at kunne gøre, jfr. Danske gejstlige Sigiller. Indledningen.

²⁾ Haandskriftet af Roskildekalendariet brændte med Universitetsbibliotheket 1728; forinden havde Bartholin dog ladet en Del Notitser udskrive derefter, deriblandt ogsaa den, der her interesserer os. Denne lyder saaledes: *VII idus Maji obiit Sveno Magnus rex Danorum, filius Estridis regine, sororis Kanuti Senis, MLXXIII, qui ecclesiam Roskildensem in multis donavit, et regina Margareta, que contulit fratribus bona,*

skænkede Gods laa i Gønge Herred i Skaane, og læser om den højtidelige Gudstjeneste, der i den Anledning holdtes i Domkirken hvert Aar paa Estrids Dødsdag, og hvorved der læstes Sjælemesser baade for hende og hendes Søn Kongen, der jo som Estrids Arvetager ligefrem havde Lod og Del i hendes Gave.

Nu er det jo imidlertid saa, at denne Gave, givet i Biskop Vilhelms Tid, paa en mærkelig Maade drager en Linie fra Sven Estridsen op til Ulf Jarl. Estrid var Ulf's Enke; hun havde, som Roskildekanniken ogsaa fortæller, ladet den myrdede begrave i Roskilde Kirke, bygget

que habuit in Gythingehæræth. Quorum anniversarium fiat celeberrime cum IX lectionum vigiliis. etc. (SRD. III. 266 f.).

Dette Kildested har voldt Fortolkerne megen Vanskelighed, især fordi man i tidligere Tid ikke indsaa, at de to Kvinder, det nævner, Estrid og Margrete, kun er een og samme Person; dertil kom, at Dagsangivelsen for Svens Død ikke er rigtig, idet Sven sikkert døde d. 28 April. Forklaringen er aabenbart den, at Notitsen er omskrevet i Kirkebogen efter en ældre Kirkebog og derved er blevet mindre rigtigt gengivet. Der har oprindeligt staaet, at Estrid døde paa den anførte Dag (9 Maj); men da hendes Søn i den højtidelige Gudstjeneste, som hun stiftede, mindedes sammen med hende, blev dette siden forstaaet saaledes, at han var død paa samme Dag (*obit* skal vel rettes til *obierunt*; der har vist i Codex kun staaet et stroget *O*). — Først A. D. Jørgensen har her indset det rette Forhold (anf. Skr. S. 778. jfr. 653, 741); men paa to Punkter har han ikke helt løsrevet sig fra den ældre Tids Opfattelse. Dels antager han, at den i Kirkebogen omnævnte Gave er forskellig fra den, som Roskildekroniken omtaler, hvad der ikke er noget, der tyder paa. Dels mener han, at d. 9 Maj foruden at være Estrids Dødsdag tillige er Svens Begravelsesdag; deri er naturligvis intet umuligt, men det er en overflødig Gætning, som intet forklarer, da man ikke holdt Aartider paa Begravelsesdagen, men kun paa Dødsdagen. Faktisk er det, at Kirkebogens Notits i dens foreliggende Form er urigtig, men Urigtigheden synes paa den ovenfor angivne Maade at finde en yderst simpel og naturlig Forklaring.

denne af Sten og begavet den rigeligt. Hvor nær laa det da ikke at sætte hendes sidste store Gave i nærmeste Forbindelse med hendes Ægtefælle og hans voldsomme Død. Det gjorde man da ogsaa, omend paa forskellig Vis. Saxo taler om denne Gave, som han overdrevet kalder to Herreder, og han vil vide, at dette Gods var den Mandebod, som Knud havde givet sin Søster efter Ulf's Drab; Snorre derimod lader Knud selv skænke „et stort Herred“ i Bodsgave til den Kirke, hvis Fred han havde brudt.

Saxo har maaske Ret i, at det Gods, Estrid skænkede, stammede fra Mandeboden; Snorre har sikkert Uret i at tale om en Kirkebod, som Knud udlagde. Da Knud havde ladet Ulf Jarl dræbe, var der ingen Biskop, der nægtede Kongen Adgang til Kirken; Knud sonede Brøden mod sin Søster, den begaaede Helligbrøde gik derimod upaataalt og usonet hen. Men den fejlagtige Underretning, som Snorre har øst af Overleveringen, er yderst oplysende; den viser, hvor utilfreds man siden var i Kirken med at skulle mindes denne Vanhelligelse, der ikke var blevet sonet, viser, at man derfor digtede om paa det virkelig skete og netop lod Kongen sone sit Brud paa Kirkens Fred. — Denne Tendens, der har affødt Efterretningen hos Snorre, den er Nøglen til at forstaa Sagnet om Sven og Vilhelm.

Sagndannelsen er aabenbart foregaaet i Roskilde. Mens man her Aar efter Aar fejrede den højtidelige Gudstjeneste, som Estrid havde indstiftet med Sjælemesser for sig selv og sin Søn, traadte efterhaanden Moderen i Skygge for den kongelige Søn: Dagen for Messetjenesten blev opfattet som hans Dødsdag, Aartiden blev i første Række hans, tilsidst ogsaa den storartede

Gave i Gods, hvorved Tjenesten var stiftet. Men hvorfor havde Kong Sven indstiftet denne Kirkens pragtfuldeste Gudstjeneste, hvorfor skænket Domkirken dette rige Gods? Folket holder ikke af at afspises med en Henvisning i al Almindelighed til Fromhed og Gavnildhed; det vil helst have Motivet til Gaven lige saa konkret som denne selv. Og her laa jo virkelig bag Estrids store Gave et særligt Motiv, Mindet om hendes Ægtefælles ulykkelige Død, Tanken om at sone den derved begaaede Helligbrøde; — hvor naturligt var det da ikke, at man kom til at tillægge Kong Sven det samme eller et dermed nær beskæftet Motiv! Det gjorde man da og gjorde med saa meget større Lyst, som man derved kunde dække over et Træk, der stod som en Plet paa Domkirkens Historie, og slippe for en Fortælling, som det maatte være pinligt for enhver Klerk at gentage.

Helligbrøden fra Ulf Jarls Drab blev flyttet fra Knud den stores Tid til Sven Estridsøns. Roskildekanniken, der skrev sin lille Krønike under Erik Lam, vidste endnu godt, at Ulf Jarl blev dræbt i selve Roskilde Domkirke; — i Valdemarernes Tid var dette Minde forsvundet; Saxo kender nok Drabet og alle dets Biomstændigheder, men han lader Jarlen blive dræbt i selve den kongelige Gildesal, ikke i Kirken. Den Helligbrøde, der saaledes var forsvundet her, fandt derimod sin nye Plads i Sven Estridsøns Historie, ene med den Ændring, at Ulf Jarl her blev til nogle Kongsmænd; ellers er Tildragelsen i alle sine Grundtræk den samme, de ærerørige Ytringer, faldne Aftenen forud for en stor Festdag, Drabet i Kirken ved Ottesangen Dagen efter. Kun Slutningen er totalt forandret; den Brøde, som Kong Knud ikke havde sonet, sonede Sven paa den mest fuldkomne

Maade; den Gave, han havde skænket Kirken, viste det jo til fulde, og idet man nøjere udmalede sig, hvorledes dette gik til, fandt man det nærliggende Forbillede i Theodosius' Historie. Hvad der havde været Roskildekirkens bitre Minde, blev derved dens største Hæder; hvad der havde været en Fortælling, hvis moralske Virkning paa Folket der havde været al Grund til at frygte, var blevet til en Skildring, der mere indtrængende end nogen prædikede Religionens Almagt og Kirkens Overlegenhed endog overfor Kongemagten¹⁾.

Sagnudviklingens Aarsager og enkelte Momenter synes her at ligge klart for Dagen, og som betegnende for, at Sagnet netop er blevet til paa den her antydede Maade, vil jeg især henpege paa, at man derved faar Forstaaelse af den Ændring, som Fremstillingen af selve Ulf Jarls Død har undergaaet; netop dette viser, at de to Fortællinger staar i Forbindelse med hinanden, saaledes at den ene maa forandres, idet den anden opstaar. En yderligere Stadfæstelse ligger deri, at man ved at forstaa Fortællingen om Svens og Vilhelms Sammenstød i Livet paa denne Maade ogsaa fatter Oprindelsen til

¹⁾ Nogen Vanskelighed har Overleveringen naturligvis haft ved at paavise bestemt det Gods, som Sven skulde have skænket Kirken; uden videre at nævne de 50 Bol i Gønge Herred, hvori Estrids Gave virkelig bestod, kunde jo dog ikke godt gaa an, og Kirkens Mindebog taler derfor her om Svens Gavnildhed i ubestemte Ordslag, se ovfr. S. 617 Anm. Angivelsen om det halve Sokkelunds Herred opfatter jeg som en rent personlig Gætning af Saxo; det har staaet ham for Tanken, at Domkirken ejede meget Gods netop her, og skønt han vel vidste, at noget af dette, omend oprindeligt Krongods, dog var kommet til Kirken fra Absalon, har han troet, at andet kunde stamme fra denne Gave fra Sven, som ingen kunde fortælle ham, hvor ellers skulde søges.

den Skildring af deres Fællesskab i Døden, der staar saa nøje forbundet dermed. At denne Skildring er uhistorisk, er som før sagt almindeligt anerkendt; men ingen har kunnet forklare, hvorledes dette Sagn om Bispens Død umiddelbart efter Kongen har kunnet opstaa¹⁾. Forklaringen er yderst simpel og nærliggende. Vi saa jo ovenfor, hvorledes Kong Sven i stedse højere Grad fik Æren for den store Gave, der i Virkeligheden hidrørte fra hans Moder; — nu vel, det er netop ogsaa til Estrid og ikke til Sven, at Biskop Vilhelms Død i Virkeligheden er knyttet: den gamle Estrid udaandede den 9 Maj, Dagen efter døde Biskoppen! Atter her har Sven da i Overleveringen faaet sin Moders Plads²⁾.

¹⁾ A. D. Jørgensen S. 741: „Hvorledes fortællingen om mødet i Topshøj skov ved Sorø er opstået, er ikke let at vide, men det ligger nærmest at antage, at en sådan begivenhed virkelig har fundet sted enten ved denne eller en lignende lejlighed og da er bleven overført på den bekendte biskop“.

²⁾ Om Estrids Dødsdag se ovfr. S. 618 Anm. — A. D. Jørgensen mener, at Vilhelm døde en 13 December, fordi der i et lüneburgsk Nekrolog under denne Dag anføres en *Wilhelmus episcopus frater noster*. Identifikationen af denne Vilhelm med den danske er dog naturligvis usikker, og der foreligger i danske Kilder en Opgivelse om Vilhelms Dødsdag, som man næppe har Ret til at forkaste; Hamsfort har i det af ham stærkt benyttede Calendarium Roskildense læst, at Bispem døde d. 10 Maj 1074 (SRD. VII. 355). Om dette Calendarium er det samme, hvoraf Bartholin har udskrevet en Del Notitser, eller om det er et andet, dermed nær beslægtet, tør jeg ikke sige; men det er i alle Tilfælde en Kirkebog fra Roskilde, og Efterretningen bliver derved en officiel Notits, der jo har megen Vægt. Man kunde ganske vist gætte paa, at en Kannik, der kendte Saxos Fortælling om, at Vilhelm var død lige efter Kong Sven, i Kirkebogen har noteret Bispens Død umiddelbart efter den Indtegnelse under 9 Maj, hvori Kongens og hans Moders Død omnævnes. Det synes dog meget lidet rimeligt, saa meget mindre som Roskildekalendariet ogsaa har haft Døds-

Endnu fra een Side kan Troværdigheden af Fortællingen hos Saxo prøves. Man kan spørge, om dette Optrin passer til den Tid, hvortil det er henført, om det stemmer med eller strider imod de handlende Personers Karakter. Ad den Vej vil man ganske vist ikke kunne naa til at bevise Rigtigheden af et Sagn; thi at en Handling passer til, hvad vi veed om den handlende Personlighed, det kan nok forklares ved, at han virkeligt har handlet saa; men Forklaringen kan lige saa godt være, at Sagnet modsat har tillagt ham denne Handling, fordi det har ment, at netop han efter sin Karakter vilde have handlet saaledes¹⁾. Det positive betyder her lidet; det negative er derimod betydningsfuldt. Kan vi efter alt, hvad vi veed om en Mand, paa staa, at han umuligt kunde have handlet paa den Maade, som Sagnet vil, kan vi godtgøre, at et Optrin, saaledes som det senere Sagn skildrer, ikke passer ind i Tidsforholdene, saa bliver dette en stærk Grund til at forkaste Sagnet.

Det synes nu klart, at Saxos Fortælling om den Myndighed, hvormed Biskop Vilhelm optraadte overfor sin Konge, kun meget daarligt passer til alt, hvad vi ellers veed om denne Konge og hans Præster. I Sven

dage for flere af Vilhelms nærmeste Eftermænd. -- Aaret anser jeg ikke som fuldt saa sikkert som Dagen; her kunde Kongens Dødsaar, der jo i en Række danske Kilder urigtigt angives som 1074, muligt være kommet ind baade under 9 og 10 Maj. Rimeligere er det dog vist, at Vilhelm virkelig er død i 1074, ligesom at Aarstallet i den forudgaaende Notits paa samme Maade som Dagen ikke gælder Kongen, men Estrid.

¹⁾ Jeg kan derfor ikke tillægge det nogen Vægt, naar Olrik i sit Forsvar for Fortællingen anfører, „at Biskop Vilhelms Optraeden overfor Kong Sven helt stemmer med de Grundtræk, Roskilde-kroniken tegner af ham“.

Estridsøns Dage laa den Tid endnu fjern, da Kirkens Mænd kunde optræde som ligeberettigede eller overlegne overfor Folkekongen; Kirken var ung i Danmark, den trængte til Støtte og kunde endnu kun finde den hos Kongen. Ambrosius kunde vove at træde op, som han gjorde, imod Roms despotiske Kejser, fordi han bagved sig havde et helt Folks Opinion; overfor den i sig selv langt mindre mægtige Danekonge var Præstestanden afmægtig. Den danske Gejstlighed havde vist sig ganske ude af Stand til at hindre Svens to Gange gentagne Blodskamsægteskab, og saa skulde den have vovet paa den dristigste Maade at byde Kongen Spidsen, hvor der var Tale om et Drab; — enhver vil indrømme, at dette klinger lidet sandsynligt.

Langt stærkere Beviser imod Overleveringens Paa-lidelighed kan dog hentes ud fra vort Kendskab til Svens Karakter; et Optrin af denne Natur er det yderst vanskeligt, for ikke at sige umuligt at forene med den Personlighed, som vi lærer at kende gennem Svens lange Liv. „Sven er ikke Sværmer, men praktisk Nyttemenneske; kun hvor Kirkens Fremme kan tjene hans Kongeanseelse, bringer han Ofre“, saaledes karakteriserer hans nyeste Historieskriver ham, — og denne Mand skal have bøjet sig i Støvet for Kirken paa en Maade, der ellers er enestaaende i Kirkens Historie. Overalt ser vi Sven som den kloge, maadeholdne, beherskede Natur, og saa skal han i sin høje Alder have ladet sig henrive til en saa ilsindet Handling, have givet en ubesindig Befaling og ikke standset dens Udførelse flere Timer efter. Hverken Udaaden eller dens Udsoning stemmer med Svens hele Karakter, og dertil kommer som det, der i alt Fald synes mig aldeles afgørende, at om Sven virkelig havde

handlet saaledes, saa vilde han kun have gjort det om igen, som Knud den store havde gjort netop paa samme Vis en Menneskealder før, gjort imod Svens egen Fader. Ingen vil jo være i Tvivl om, at Kong Sven de hundrede Gange har bebrejdet Knud den store dette Drab paa Ulf Jarl, at han har dadlet ham baade for Daaden og for den dertil knyttede Helligbrøde, — og saa skulde han, denne udpræget reflekterende Natur, have gentaget det samme, uden at uvilkaarligt Faderens Minde har rejst sig og standset ham. Alt det øvrige er usandsynligt, dette synes mig, menneskeligt talt, at være umuligt.

Kun med sky Ærefrygt nærmer Kritikeren sig et af de ærværdige Minder fra Fædrelandets Fortid. Fører hans Prøvelse kun til Tvivl og Usikkerhed, kan det være tvivlsomt, om han bør fremlægge sin Undersøgelse; men saaledes staar det ikke her. Overfor Fortællingen om Sven og Vilhelm er det vel efter Sagens Natur umuligt at føre et umiddelbart og afgørende Modbevis; men kan der ikke naas fuld Sikkerhed, saa kan der i det mindste naas en saa høj Grad af Sandsynlighed, at Historikeren kan indregistrere et Resultat her, fuldt saa paalideligt som en Række andre Resultater fra Historiens forskellige Egne. Dette Resultat er, at Oprinnet aldrig er foregaaet, at Fortællingen derom er et Sagn, der først er opstaaet i Valdemarernes Tid.

Af Sven Estridsøns Historie maa vi da udslette et Træk, der i sig selv er tiltalende og smukt, men som paa mange Maader giver en urigtig Ide om Tidens Karakter og Kongens Personlighed. Fra Virkelighedens Verden forvises dette Træk til Digtningens, fra Svens

Tid flyttes det ned i Valdemarernes, men det har her ogsaa den største Interesse. Sagndannelsen vidner om den Magt, Kirken og Religionen da havde vundet over alles Sind, og Folkets digterske Evner har maaske aldrig sat sig et skønnere Minde end i dette Digt om Kongen og hans Biskop, den sidste lige saa fast som kærlig, den første ilsindet, men snart efter angerfuld og bodfærdig, de to Venner, der stod saa trofast sammen i Livet og forenedes i Døden.
